

*dr hab. Arkadiusz Tuziak, prof. UR*¹

Instytut Nauk Socjologicznych
Uniwersytet Rzeszowski

Rozwój regionalny a paradygmat nowego regionalizmu²

WPROWADZENIE

Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku nastąpiła radykalna zmiana wizerunku, statusu i funkcji przypisywanych europejskim regionom (Ohmae, 1995; Keating, Loughlin, 1997; Jakubowska, Kukliński, Żuber, 2009). Zmieniona perspektywa postrzegania regionów skonkretyzowała się w postaci nowego paradygmatu rozwojowego, który został określony zarówno w sferze polityki regionalnej, jak i naukowych oraz publicznych debat, mianem nowego regionalizmu (Keating, 1998; 2003; Wheeler, 2002). Istotę tego zjawiska określa zbiór założeń i charakterystyk, dotyczących statusu regionu w Unii Europejskiej, który przyjmuje się w ramach tej perspektywy teoretycznej i ideologicznej (Gren, 2002; Gąsior-Niemiec, 2008). Po pierwsze, uznaje się, że region to podstawowy podmiot odpowiedzialny za kreowanie rozwoju w Europie. Po drugie, region traktuje się jako byt autonomiczny, działający na zasadach zbliżonych do zasad funkcjonowania przedsiębiorstwa. Po trzecie, region uważa się za szczebel organizacji społecznej, na której najefektywniej można wykorzystać szanse rozwojowe i zminimalizować ewentualne zagrożenia związane z procesem integracji europejskiej i globalizacji. Ponadto, w sferze społeczno-gospodarczej region traktowany jest jako główne źródło innowacyjności i konkurencyjności (Olechnicka, 2012; Tuziak, 2013) oraz jako ważny podmiot na globalnym rynku, ponoszący odpowiedzialność za dobrobyt i rozwój społeczności regionalnych w zjednoczonej Europie.

¹ Adres korespondencyjny: Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Nauk Socjologicznych, al. Rejtana 16C, 35-959 Rzeszów; e-mail: atuziak@tlen.pl. ORCID: 0000-0003-3984-4318.

² Publikacja została sfinansowana ze środków Instytutu Nauk Socjologicznych Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Celem artykułu jest analiza teoretycznych aspektów rozwoju regionalnego, jego uwarunkowań i czynników w perspektywie koncepcji nowego regionalizmu jako współczesnego paradygmatu rozwojowego. Stosując metodę analizy literatury przedmiotu przedstawiono istotę rozwoju regionalnego i tendencje przemian w tym zakresie. Główne tezy i wskazania praktyczne nowego regionalizmu ukazano w kontekście dyskursu wokół tej koncepcji, z uwzględnieniem elementów jej krytycznej recepcji. Rozpoznanie przedmiotowej problematyki rozwoju regionalnego w kontekście nowego regionalizmu skłania do wniosku, że ten paradygmat może być uznany za właściwy wyznacznik działań w zakresie polityki rozwoju regionalnego. Stwarza bowiem szansę na samodzielny, trwały i zrównoważony rozwój, a tym samym na niwelowanie nierówności, dysproporcji i dystansów międzyregionalnych w wymiarze ekonomicznym i społecznym.

ROZWÓJ REGIONALNY

Ze względu na wieloaspektowy charakter rozwoju regionalnego trudno o jego jednoznaczne zdefiniowanie i szczegółowe zidentyfikowanie złożonego układu czynników wpływających na kierunek, efektywność i tempo rozwoju (Allen, Massey, Cochrane, 1998; Pike, Rodriguez-Pose, Tomaney, 2006; Hudson, 2007; Larty, Jack, Lockett, 2017). W ogólnym znaczeniu rozwój regionalny to wzrost potencjału społeczno-ekonomicznego regionu oraz trwała poprawa jego funkcjonowania i poziomu życia mieszkańców w kontekście wpływu na rozwój kraju (Poliński, 2020, s. 65). W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na cztery aspekty (wymiar) rozwoju regionalnego (Strzelecki, 2008). Po pierwsze, terminem tym określa się proces wszelkich zmian zachodzących w regionie, przede wszystkim o charakterze ekonomicznym, polegających na transformacji czynników i zasobów regionalnych w dobra i usługi. Po drugie, rozwój regionalny tworzy podstawę do zmian w sposobie, poziomie i jakości życia mieszkańców regionu – jest to zatem również proces społeczny. Po trzecie, jest to postęp techniczny i technologiczny mający na celu efektywniejsze, racjonalne wykorzystywanie czynników i zasobów (endogenicznych) regionu. Po czwarte, chodzi o proces wymiany między człowiekiem a środowiskiem, określane mianem rozwoju ekologicznego (zrównoważonego). Pełny rozwój regionalny (całościowy) powinien być procesem obejmującym zmiany zachodzące jednocześnie we wszystkich tych czterech sferach.

Próby ujęcia istoty, uwarunkowań, czynników, dynamiki oraz efektów rozwoju regionalnego uwidaczniają się w wieloznacznościach interpretacyjnych oraz różnorodności perspektyw teoretycznych i metodologicznych oraz praktycznych wskazań w zakresie tej problematyki (Grosse, 2002; Sagan, 2004; Olejniczak, 2005; Głuszczyk, 2011; Kocurek, 2013; Grillitsch, 2019; Łażniewska, 2022). Teorie rozwoju regionalnego tworzone od XIX wieku do lat osiemdziesiątych XX

stulecia odwoływały się głównie do czynników ekonomicznych i przestrzennych. Do najważniejszych koncepcji powstałych w ramach paradygmatu ekonomiczno-przestrzennego zalicza się teorię lokalizacji oraz teorię rozwoju „od góry”, wśród których wymienia się teorie neoklasyczne i teorie polaryzacji. Twórcy teorii lokalizacji – Alfred Weber, Johann Heinrich von Thunen, Walter Christaller i August Losh – wyszczególniali różne czynniki odpowiedzialne za rozwój regionalny, ale ich najważniejszą i wspólną cechą było wskazanie na rachunek ekonomiczny, wyrażający się w porównaniu kosztów i zysków odnoszących się do wyboru miejsca lokalizacji nowej inwestycji, przedsiębiorstwa (Stackelberg, Hahne, 2011, s. 347–362).

Do grupy teorii rozwoju „od góry”, mających zastosowanie w wyjaśnianiu mechanizmów rozwoju regionalnego należą: model „neo” klasyczny, teoria korzyści komparatywnych, teoria proporcjonalności czynników produkcji, teorie fazowe (model fazowy Rostowa, cykle Kondratiewa), model Keynsofski, strategie rozwoju zrównoważonego i niezrównoważonego oraz teorie polaryzacji – sektorowej i regionalnej. W klasycznych i neoklasycznych ujęciach i modelach za punkt wyjścia przyjmowano założenie, że procesy wzrostu i rozwoju są przestrzennie współzależne – w końcowym rezultacie muszą zatem doprowadzić do stanu równowagi. Istotą teorii polaryzacji jest natomiast teza, że utrzymujące się stany nierównowagi są siłą napędową cyklicznie skumulowanego procesu rozwoju, który może prowadzić do powstawania jeszcze większych zróżnicowań (Stackelberg, Hahne, 2011, s. 369–381).

Na przestrzeni kilku ostatnich dekad (od połowy lat siedemdziesiątych minionego wieku) upowszechniło się podejście do zagadnienia rozwoju i wzrostu regionalnego odwołujące się do oddolnych, endogenicznych zasobów i czynników rozwoju (Taylor, Stohr, 1981; Gruchman, 1992; Aghion, Howitt, 1998; Stimson, Stough, Nijkamp, 2011). W zaleceniach praktycznych koncepcja rozwoju „od dołu” postuluje wykorzystanie miejscowych zasobów i czynników rozwoju, wzrost samozaradności, aktywności społeczności lokalnych oraz pokonywanie barier i trudności rozwojowych własnymi siłami. Takie podejście nawiązuje bezpośrednio do idei rozwoju endogenicznego oraz do perspektywy ujmowania zjawisk i procesów społeczno-ekonomicznych w skali lokalnej. Przechodzenie od skali globalnej do lokalnej sprawia, że maleje znaczenie czynników egzogenicznych na rzecz endogenicznych. Przy tym zarówno czynniki zewnętrzne, jak i wewnętrzne mają istotne znaczenie dla rozwoju. W praktyce występują w różnych proporcjach i kombinacjach, wyznaczając specyficzną dla danego regionu ścieżkę rozwojową. Optymalne wykorzystanie czynników egzogenicznych, w tym pomocy zewnętrznej, zależy od uwarunkowań endogenicznych (m.in. od sprawności elit regionalnych), pozwalających wykorzystać zewnętrzne impulsy rozwojowe do przyspieszenia zmiany strukturalnej, której celem jest dostosowanie cech danego regionu do obecnych i przyszłych mechanizmów rozwoju oraz odpowiadających im kryteriów lokalizacji (Gorzelać, 2009, s. 16).

Współcześnie obserwuje się nasilenie i pogłębienie zjawisk polaryzacji i terytorializacji rozwoju społeczno-gospodarczego (Jewtuchowicz, 2005). Z jednej strony tworzą się ośrodki dynamicznego rozwoju, z drugiej – istnieją regiony peryferyjne, zmarginalizowane, które podejmują próby włączenia się w międzyregionalną rywalizację, aby sprostać współczesnym wyzwaniom rozwojowym (Grosse, 2007; A. Tuziak, B. Tuziak, 2009; Kudłacz, 2010; Churski, 2011; Tuziak, 2013). Zróżnicowanie terytorialne procesów rozwojowych jest uwarunkowane wieloma czynnikami. Wynika m.in. z różnej zdolności poszczególnych regionów do tworzenia sprzyjającego środowiska (instytucjonalnego, administracyjnego, badawczo-rozwojowego, finansowego itd.) dla powstawania i funkcjonowania innowacyjnych przedsiębiorstw. Międzyregionalne zróżnicowanie tempa i poziomu zaawansowania procesów rozwojowych wynika również z rosnącej roli powiązań w terytorialnych układach produkcyjnych, wielkości i jakości kapitału ludzkiego i społecznego, a także historycznych uwarunkowań rozwoju poszczególnych regionów kraju (Tuziak, 2013, s. 125–126).

Postrzeżenie rozwoju regionalnego podkreślające znaczenie czynników gospodarczych i przestrzennych zostało zastąpione przez wieloaspektowe i wielowymiarowe podejście do tego procesu. W analizach teoretycznych i zaleceniach praktycznych coraz częściej akcentuje się ważność jakościowych czynników lokalizacji działalności gospodarczej. Kryteria jakościowe w postaci kwalifikacji siły roboczej, sprawności administracji, warunków życia, zróżnicowania struktury gospodarczej, a także niezawodności infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej stały się ważnymi atutami danego regionu w rywalizacji o kapitał inwestycyjny (Gorzelałak, Jałowicki, 2000; Gorzelałak, 2003). W takiej perspektywie rozwój regionalny ujmowany jest jako współistnienie zjawisk ekonomicznych, społeczno-kulturowych i politycznych (Hryniewicz, 2000, s. 53–77).

Scharakteryzowane powyżej główne ujęcia teoretyczne dotyczące istoty rozwoju społeczno-ekonomicznego na poziomie regionalnym można odnieść, w zasadniczym wymiarze, do koncepcji nowego regionalizmu. W tej perspektywie teoretycznej i pragmatyce działań z zakresu polityki rozwoju regionalnego akcentuje się m.in. znaczenie czynników społecznych i kulturowych, wewnętrznych potencjałów rozwojowych, otwartego i przyjaznego środowiska działalności gospodarczej, prorozwojowej aktywności struktur i podmiotów władzy regionalnej.

DYSKURS NOWEGO REGIONALIZMU

Z koncepcją nowego regionalizmu wiąże się kilka kwestii wymagających wyjaśnienia (Gąsior-Niemiec, 2008, s. 353–354). Pierwsza dotyczy związków zachodzących między sferami: ideologii, nauki oraz praktyk politycznych i społecznych. Druga ważna kwestia to potrzeba wyjaśnienia statusu tradycyjnego

europejskiego regionalizmu (dookreślanego przymiotnikiem „stary”) i wzajemnych relacji między starym i nowym regionalizmem we współczesnej Europie. Wreszcie trzecia sprawa to wyjaśnienie relacji między nowym regionalizmem jako dyskursem wewnątrzregionalnym a nowym regionalizmem jako dyskursem i zjawiskiem w wymiarze globalnym. Dyskurs nowego regionalizmu w Europie opisywany jest jako dyskurs elit polityczno-administracyjnych, które są umocowane w instytucjach Unii Europejskiej. Ma on coraz bardziej charakter technokratyczny i powiązany jest z debatami naukowymi proponującymi rozwiązania problemów ekonomicznych, społecznych i politycznych, będących skutkiem kryzysu państwa narodowego, niewydolności *welfare state*, załamania się modelu gospodarki centralnie planowanej oraz zmian i problemów generowanych przez globalizację. Z unijnego poziomu decyzyjno-eksperymentalnego – tj. struktur instytucjonalnych skupiających polityków, wysokich rangą urzędników administracji publicznej, ekspertów, naukowców – dyskurs ten, za pośrednictwem różnych kanałów i przy udziale mediów, jest transmitowany i odtwarzany na szczeblu regionalnym i lokalnym. Nie oznacza to biernej recepcji dyskursu, ale raczej jego aktywną adaptację i modyfikację, respektującą jednak ogólnie określone „ramy interpretacyjne”. Ważne jest, że tworzone w paradygmacie nowego regionalizmu programy działań publicznych, realizowane z wykorzystaniem funduszy strukturalnych i zasobów własnych, skutkują znacznymi, pozytywnymi zmianami w społecznościach lokalnych i regionalnych.

Nowy regionalizm należy odróżnić od tzw. starego regionalizmu (Gąsior-Niemiec, 2008, s. 353–360), który ma postać oddolnego ruchu społecznego opartego na tradycjonalistycznych przesłankach ideologicznych odwołujących się do potrzeby ochrony szczególnych właściwości społeczności regionalnej oraz zamieszkiwanego przez nią środowiska. Dla obu typów regionalizmu charakterystyczny jest ich ideologiczny charakter. Przy tym w starym regionalizmie przeważają cechy typowe dla ruchu społecznego lub politycznego, a także częściej znajduje on wyraz w sferze kulturowych wyznaczników, takich jak styl artystyczny, obrzędy, tradycje, dialekt itp. Nowy regionalizm to bardziej doktryna polityczna lub społeczno-ekonomiczna, rodzaj dyskursu, typ strategii rozwoju oraz swoisty konstrukt marketingowy (Gąsior-Niemiec, 2013). Między starym i nowym regionalizmem zachodzą liczne związki. Renesans regionalizmów i lokalizmów we współczesnej Europie wzmacnia i ożywia „stare” regionalizmy, które sprawnie wpisują się w retorykę, argumentację i działania prorozwojowe typowe dla nowego regionalizmu i przez to ułatwiające skorzystanie z funduszy unijnych. Ważnym łącznikiem o charakterze normatywnym między starym i nowym regionalizmem jest główna teza głoszona przez neoregionalistów, zgodnie z którą regiony stanowią systemy społeczno-ekonomiczne najlepiej przystosowane do wyzwań i wymogów zrównoważonego rozwoju. Nowy regionalizm bywa traktowany jako wyraz specyficznej racjonalności politycznej, która w drugiej połowie XX wieku zaczęła

odgrywać rolę podobną do tej, jaką w XIX wieku odgrywał imperializm zarówno w stosunkach globalnych, jak i lokalnych (Gąsior-Niemiec, 2008, s. 358). Podobnie jak imperializm, nowy regionalizm nie tylko znajduje odzwierciedlenie w modelu stosunków władzy i specyficznej strukturze przestrzeni, lecz także wpływa na koncepcję społeczeństwa, kształtuje kody kultury, formy instytucjonalne, wzorce praktyk społecznych, a nawet formy językowe. Wykorzystując dyskursy, praktyki i zasoby instytucji unijnych, dokonuje reorganizacji stosunków przestrzennych, politycznych i społecznych w Europie. Warunkuje funkcjonowanie europejskich regionów m.in. w wymiarze organizacyjnym, normatywnym i tożsamościowym, a ponadto wpływa na cele, formy i wzory działania regionalnych aktorów (m.in. władz samorządowych).

NOWY REGIONALIZM JAKO PARADYGMAT ROZWOJOWY

Nowy regionalizm to paradygmat rozwojowy, z którym wiąże się duże nadzieje i oczekiwania. Praktyczna realizacja jego założeń ma się przyczynić do trwałego, zrównoważonego rozwoju regionów, umożliwiając przezwyciężenie dysproporcji i nierówności międzyregionalnych. Tezy stanowiące istotę nowego regionalizmu jako paradygmatu rozwojowego odnoszą się do najważniejszych elementów strukturalnych i funkcjonalnych współczesnego regionu (Gąsior-Niemiec, 2008, s. 361–362; Tuziak, 2019). W ujęciu nowego regionalizmu region traktuje się jako strukturę zarówno terytorialną, jak i relacyjną, co oznacza, że nie ma istotnego znaczenia peryferyjność położenia regionu w skali kraju, kontynentu, świata. Podkreśla się, że główną rolę w procesach rozwojowych odgrywają czynniki niematerialne, a wśród nich przede wszystkim wiedza i jakość otoczenia instytucjonalnego procesów gospodarczych. W związku z tym mniejsze znaczenie mają zasoby naturalne i infrastruktura techniczna, przemysłowa, transportowa. Akcentuje się fakt, że aktorzy regionalni, w tym regionalne instytucje władzy, wywierają znaczący wpływ na inicjowanie i koordynowanie procesów rozwojowych – zmniejsza to znaczenie decyzji i działań podejmowanych przez rządy państw narodowych. Za możliwą i pożądaną uznaje się ukierunkowaną interwencję w zakresie takich czynników, jak: wizerunek regionu, symbolika i tożsamość regionalna. W związku z tym uprawnione są działania w zakresie inżynierii społecznej, realizowanej przy użyciu instrumentów rynkowych (marketing, reklama itp.). Ważnym wyznacznikiem możliwości rozwojowych regionu jest jego zdolność „uczenia się”. Czyni to zasadne i użyteczne stosowanie takich metod „edukacyjnych”, jak *benchmarking* oraz systemy dobrych praktyk.

Tezy i założenia nowego regionalizmu i związane z nimi oczekiwania na urzeczywistnienie obietnic nowych szans rozwojowych dla regionów mają charakter ideologiczny – odnoszą się do wyobrażonej i pożądananej wizji rzeczywi-

stości. Wizji tej towarzyszy wdrażanie różnych programów działań publicznych, co umożliwia – w pewnym zakresie – monitorowanie efektów jej oddziaływania na kondycję i rozwój regionów. Stosowane mierniki mają głównie charakter ilościowy i ekonomiczny. Odnoszą się do zmian poziomu regionalnego PKB, stopy bezrobocia lub stopy zatrudnienia, liczby patentów oraz udziału branż wysokiej technologii w strukturze regionalnej gospodarki. Coraz częściej wskazuje się jednak na potrzebę odwoływania się do wskaźników i potencjałów jakościowych, endogenicznych, społeczno-kulturowych (m.in. kapitału społecznego, intelektualnego, innowacyjności), pozwalających wyjść poza wąskie, ściśle ekonomiczne ujmowanie rozwoju (Harrison, Huntington, 2003; Herbst, 2007; Grosse, 2007; Nowakowska, 2009; Wosiek, 2012; Tuziak, 2013; 2021). Aby jednoznacznie potwierdzić założenie, że koncepcja nowego regionalizmu zastosowana w polityce regionalnej może w znaczącym stopniu przyczynić się do wzmocnienia czynników endogenicznych rozwoju oraz zaktywizować regiony słabsze ekonomicznie i społecznie, należy przeprowadzić szczegółowe badania i wdrożyć efektywny system monitorowania dynamiki rozwoju regionów wykorzystujących w praktyce zalecenia i wskazania formułowane na gruncie tej koncepcji.

W warunkach globalizacji następuje zmiana roli państwa. Wyrazem nowych trendów jest malejąca efektywność i zasadność odgórnie planowanej i realizowanej przez państwo polityki wobec regionów. Rozwijana jest koncepcja i praktyka rozwoju sieciowego opartego na partnerstwie publiczno-prywatnym. Nowy rodzaj polityki *governance*, jako regionalnej sztuki rządzenia jest alternatywny i opozycyjny wobec hierarchicznego, tradycyjnego modelu polityki państwa (Webb, Collins, 2000; Kukliński, 2003). W ujęciu nowego regionalizmu państwo jest traktowane jako struktura polityczna (decyzyjna), mogąca stanowić nawet swego rodzaju przeszkodę w rozwoju gospodarczym regionów (Bassand, Brugger, Bryden, Friedmann, Stuckey, 1986).

W związku z redefinicją funkcji państwa oraz zakresu i form jego oddziaływania na sytuację i rozwój regionów pojawiło się pytanie o czynniki determinujące aktywność społeczności regionalnych i lokalnych. W odpowiedzi na nie w nurcie nowego regionalizmu zaproponowano odmienne, niż w starym regionalizmie rozumienie kultury i jej roli w życiu tych społeczności. Dla neoregionalistów kultura to nie tylko folklor, obyczaje czy tradycje regionów, ile raczej syndrom wartości, postaw, norm społecznych i sposobów myślenia, które kształtują „mentalny profil” aktorów (w tym przedstawicieli władz samorządowych) w poszczególnych regionach, wpływający na podejmowane przez nich działania (Szczepański, Thomas, 2004; Ziomek, 2010). Kulturowe wyposażenie w postaci przyjętych norm i wartości stanowi swego rodzaju filtr percepcyjny, przez który postrzegają oni otaczający świat (Keating, 1998). Takie pojmowanie kultury uwytkła znaczenie subiektywnych cech i nastawień jednostek, które, mimo że są bezpośrednio nieobserwowalne, to jednak wpływają znacząco na wybory, decyzje

i działania podejmowane przez regionalnych aktorów w sferze życia społecznego, politycznego i gospodarczego. W ten sposób kultura odgrywa aktywną rolę w rozwoju regionów, stanowiąc „niewidzialne tło” dla motywacji, dynamiki i zakresu ludzkiej aktywności ekonomicznej i społecznej. Rozumienie kultury przyjęte w ramach nowego regionalizmu wpisuje się w szeroki nurt kulturalistycznie zorientowanych badań i analiz przemian gospodarczych i społeczno-politycznych (Putnam, 1995; Fukuyama, 1997; Kockel, 2002; Harrison, Huntington, 2003; Hryniewicz, 2004; Sztompka, 2005; Kwiecień, 2020).

Podkreślenie znaczenia czynników subiektywnych w kulturze łączy się z kolejnym elementem neoregionalizmu, jakim jest rola tożsamości regionalnej w procesach rozwojowych. W perspektywie tożsamościowej neoregionalizm ujmuje regiony jako społeczne konstrukty tworzone w toku poszukiwania nowych form identyfikacji. Tożsamość i więź regionalna umacniają solidarność społeczną, przyczyniając się do mobilizacji i współpracy między grupami społecznymi, a także większej aktywności politycznej i gospodarczej poszczególnych aktorów. W rezultacie tożsamość regionalna, ujmowana w kategoriach jednorodnych więziotwórczych cech społeczno-kulturowych, staje się ważnym czynnikiem endogenicznego rozwoju i wzrostu gospodarczego (Keating, 1985; Kockel, 2002; Geisler, 2007).

KRYTYCZNA RECEPCJA NOWEGO REGIONALIZMU

Paradygmat nowego regionalizmu zarówno w jego analitycznym, jak i normatywnym wymiarze poddawany jest krytyce. Słabości tej koncepcji dostrzega się i analizuje na gruncie ideologicznym, pragmatycznym i teoretycznym (Gąsior-Niemiec, 2008, s. 362–364). Dyskurs nowego regionalizmu może przekładać się na artykulację i nasilenie napięć w sferach: politycznej, społecznej i gospodarczej. W perspektywie obietnicy równych szans dla wszystkich regionów uruchamia on wewnętrzny dyskurs, którego osią jest opozycja „silne” *versus* „słabe” regiony, przy czym o sile dominujących regionów mają świadczyć nie tylko wskaźniki ekonomiczne, lecz także „przewagi kulturowe”. Obecność idei i zasad w duchu nowego regionalizmu w debacie publicznej i programach działań może powodować wzrost antagonistycznych relacji między regionami a państwami narodowymi. Elity regionalne akceptujące perspektywę nowego regionalizmu wykazują zdecydowane poparcie dla procesów integracji europejskiej, które wynika z dążenia do ograniczenia lub usunięcia prerogatyw i kompetencji państw narodowych. Zwiększenie uprawnień regionów kosztem państw narodowych może mieć jednak negatywne następstwa, których skala i charakter przeważą nad potencjalnymi korzyściami. Zagrożenia mogą wynikać z rozdrobnienia i politycznego wzmocnienia partykularyzmów regionalnych wyrażających się m.in. w różnych (oficjal-

nych i nieoficjalnych) formach reprezentacji interesów regionów w Unii Europejskiej (Skawiński, 2008).

Niekorzystnym zjawiskiem jest również powstawanie klientelistycznych relacji między elitami regionalnymi, krajowymi, a także między tymi obiema kategoriami elit a elitami funkcjonującymi na szczeblu europejskim (Gąsior-Niemiec, 2008, s. 363). Relacjom typu patron – klient towarzyszy często rozrost kompetencyjny i osobowy oraz „symboliczno-wizerunkowy” regionalnych aparatów polityczno-administracyjnych. Powstaje sytuacja, w której stolica regionu ma przewagę nad otoczeniem, wynikającą m.in. z możliwości dystrybuowania zasobów. Ponadto w stosunku do podmiotów i struktur zewnętrznych pojawia się tendencja (zwłaszcza wśród regionalnych polityków uczestniczących w różnych strukturach sieciowych) do traktowania regionu jako *quasi*-państwa.

Specyfiką i zarazem słabością koncepcji nowego regionalizmu jest ambiwalentne zastosowanie takich pojęć jak: „rozwój”, „konkurencyjność”, „innowacyjność”, „efektywność”. Owa ambiwalencja polega na tym, że w warstwie deklaratywnej wymienione pojęcia sugerują istnienie całościowej wizji odnoszącej się do zjawisk i procesów społecznych, natomiast w warstwie operacyjnej przekładane są niemal wyłącznie na ilościowe wskaźniki o charakterze ekonomicznym (Gąsior-Niemiec, 2008, s. 364). W krytycznych analizach nowego regionalizmu wskazuje się również na nadawanie nadmiernej wartości roli kultury i tradycji politycznej w działaniach zbiorowych i różnych formach aktywności społeczności regionalnych. Wiele wątpliwości budzi także umniejszanie przez tę koncepcję roli czynników zewnętrznych (państwa, prawnych i politycznych ograniczeń aktywności aktorów regionalnych, kontekstu międzynarodowego itp.) oraz przyjmowanie nie w pełni uprawnionego założenia o względnie homogenicznej naturze regionów kształtujących swoją tożsamość (Geisler, 2007; Cymbrowski, 2009; Tuziak, 2019).

PODSUMOWANIE

W warunkach globalizacji i integracji europejskiej oraz kryzysu modelu centralnej (państwowej) organizacji oraz kontroli procesów gospodarczych i społecznych rola i funkcje regionów ulegają zasadniczej zmianie (Markusen, 1987; Ohmae, 1995; Storper, 1997; Scott, Storper, 2003; Boć, Malarski, 2008; Jakubowska, Kukliński, Żuber, 2009; Harrison, 2013). Stają się one – również w Polsce – najważniejszymi systemami społeczno-ekonomicznymi, innowacyjnymi o znacznym stopniu samodzielności i podmiotowości, w ramach których dokonuje się rozwój (Olechnicka, 2012; Nowakowska, 2009; 2015). Przy tym postuluje się, że właściwą opcją rozwojową w skali kraju powinno być dążenie do rozwoju zintegrowanego w ośmiu sferach: ekonomicznej, politycznej, społecznej, konsumpcji,

technologicznej, kapitału ludzkiego, aksjologicznej oraz natury i biologii (Woźniak, 2014). Zmiany pozycji, funkcji i wizerunku regionów są odzwierciedleniem przeobrażeń zachodzących w szerszym kontekście – w stosunkach politycznych, gospodarczych i społecznych w skali Europy i świata (Jakubowska, Kukliński, Żuber, 2009; Grosse, 2012). Skutkiem tych zmian, które dotyczą dominujących trendów w sferze władzy politycznej i gospodarki, jest kształtowanie się nowego paradygmatu rozwojowego. Akcentuje on upowszechnianie się logiki rynkowej opartej na zasadzie konkurencyjności, nowych sieciowych sposobów rządzenia, podkreśla rosnącą rolę innowacyjności (kapitału wiedzy) i zasobów endogenicznych (kapitału społecznego), a także coraz większą ambiwalencję w stosunku do terytorium, wyrażającą się w opozycji: globalne przepływy – wizerunek (marka) miejsca (Anderson, 2007; Pike, 2011; Gąsior-Niemiec, 2013). Nowy status i nową rolę regionu w ramach tego paradygmatu adekwatnie ujmuje dyskurs nowego regionalizmu, stanowiący obecnie ogólny kontekst ideologiczny i merytoryczny zarówno dla debat na temat regionów, jak i dla programów działań zorientowanych na rozwój regionalny. Ta perspektywa jest szczególnie obiecująca dla regionów peryferyjnych, które w warunkach globalizacji i integracji europejskiej mają niespotykaną do tej pory szansę na zwiększenie i wykorzystanie swojego wewnętrznego potencjału rozwojowego m.in. w drodze uruchomienia zasobów kapitału społecznego i intelektualnego, a także – tkwiącej w regionalnej społeczności i jej elitach – innowacyjności i kreatywności (Dominiak, Churski, 2012; Wosiek, 2012; Tuziak, 2013).

Przedstawione w artykule najważniejsze tendencje i kierunki przemian w zakresie procesów rozwojowych na poziomie regionalnym korespondują w znacznym zakresie z koncepcją nowego regionalizmu. W ramach tego paradygmatu rozwojowego podkreśla się m.in. ważność czynników niematerialnych (pozaekonomicznych), zasobów endogenicznych, otoczenia instytucjonalnego procesów gospodarczych, aktywności regionalnych instytucji władzy. W kontekście przeprowadzonych analiz i charakterystyk przedmiotowej problematyki zasadnym wydaje się założenie, że programowanie i realizacja rozwoju regionalnego zgodnie z tezami i praktycznymi wskazaniem nowego regionalizmu stwarza szansę na przezwyciężenie problemów rozwojowych oraz sukcesywne wyrównywanie społeczno-gospodarczych dysproporcji i nierówności międzyregionalnych.

BIBLIOGRAFIA

- Aghion, P., Howitt, P. (1998). *Endogenous Growth Theory*. Cambridge, MA.: Mit Press.
- Allen, J., Massey, D., Cochrane, A. (1998). *Rethinking the region*. London: Routledge.
- Andersson, M. (2007). Region branding: the case of the Baltic Sea Region. *Place Branding*, 3(2), 120–130. DOI: 10.1057/palgrave.pb.6000057.

- Bassand, M., Brugger, E., Bryden, J.M., Friedmann, J., Stuckey, B. (red.). (1986). *Self-Reliant Development in Europe. Theory, Problems, Actions*. Gower: Aldershot.
- Boć, J., Malarski, S. (2008). Polskie regiony w procesie integracji europejskiej. W: K. Nowacki, R. Russano (red.), *Prawne problemy regionalizacji w Europie* (s. 79–113). Wrocław: Kolonia Limited.
- Churski, P. (red.). (2011). *Zróźnicowanie regionalne w Polsce*. Warszawa: Biuletyn KPZK PAN, z. 248.
- Cymbrowski, B. (2009). „Nowy regionalizm” jako wymyślanie tradycji politycznej. Próba krytycznej oceny zjawiska. W: D. Rancew-Sikora, G. Woroniecka, C. Obracht-Prondużyński (red.), *Kreacje i nostalgie. Antropologiczne spojrzenie na tradycje w nowocześniejszych kontekstach* (s. 124–132). Warszawa: Polskie Towarzystwo Socjologiczne.
- Dominiak, J., Churski, P. (2012). Rola innowacji w kształtowaniu regionów wzrostu i stagnacji gospodarczej w Polsce. *Studia Regionalne i Lokalne*, 4(50), 55–60.
- Fukuyama, F. (1997). *Zaufanie: kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, tłum. A. i L. Śliwa. Warszawa–Wrocław: PWN.
- Gašior-Niemiec, A. (2008). Nowy regionalizm w Europie – zarys problematyki. W: P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber (red.), *Problematyka przyszłości regionów. W poszukiwaniu nowego paradygmatu* (s. 352–370). Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Gašior-Niemiec, A. (2013). Promocja marki regionu, czyli o dyskursywnych strategiach odwracania się od Wschodu. W: T. Zarycki (red.), *Polska Wschodnia i orientalism* (s. 110–134). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Geisler, R. (2007). *Cnoty obywatelskie jako struktury poznawcze w rozwoju regionalnym. Przypadek województwa śląskiego*. Tychy: Śląskie Wydawnictwo Naukowe, Wyższa Szkoła Zarządzania i Nauk Społecznych w Tychach.
- Głuszczyk, D. (2011). Istota rozwoju regionalnego i jego determinanty. *Ekonomia Econometrics. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 5(17), 68–80.
- Gorzelać, G. (2003). Bieda i zamożność regionów. Założenia, hipotezy, przykłady. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(11), 37–58.
- Gorzelać, G. (2009). Fakty i mity rozwoju regionalnego. *Studia Regionalne i Lokalne*, 2(36), 5–27.
- Gorzelać, G., Jałowiecki, B. (2000). Konkurencyjność regionów. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(1), 7–24.
- Gren, J. (2002). New Regionalism and West Sweden: Change in the Regionalism Paradigm. *Regional and Federal Studies*, 12(3), 79–101. DOI: 10.1080/714004766.
- Grillitsch, M. (2019). Following or breaking regional development paths: on the role and capability of the innovative entrepreneur. *Regional Studies* 53(5), 681–691. DOI: 10.1080/00343404.2018.1463436.
- Grosse, T.G. (2002). Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(8), 25–48.
- Grosse, T.G. (2007). *Innowacyjna gospodarka na peryferiach?* Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Grosse, T.G. (2012). *W objęciach europeizacji. Wybrane przykłady z Europy Środkowej i Wschodniej*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN.

- Gruchman, B. (1992). Nowy paradygmat rozwoju regionalnego. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 2, 19–24.
- Harrison, J. (2013). Configuring the New 'Regional World': On being Caught between Territory and Network. *Regional Studies*, 47(1), 55–74. DOI: 10.1080/00343404.2011.644239.
- Harrison, R., Huntington, S. (red.). (2003). *Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, tłum. S. Dymczyk. Poznań: Zysk i S-ka.
- Herbst, M. (2007). *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Hryniewicz, J. (2000). Endo- i egzogenne czynniki rozwoju gospodarczego gmin i regionów. *Studia Regionalne i Lokalne*, 2, 53–77.
- Hryniewicz, J.T. (2004). *Polityczny i kulturowy kontekst rozwoju gospodarczego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Hudson, R. (2007). Regions and regional uneven development forever? Some reflective comments upon theory and practice. *Regional Studies*, 41(9), 1149–1160. DOI: 10.1080/00343400701291617.
- Jakubowska, P., Kuliński, A., Żuber, P. (red.). (2009). *The Future of Regions in the Perspective of Global Change. Case studies*. Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Jewtuchowicz, A. (2005). *Terytorium i współczesne dylematy jego rozwoju*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Keating, M. (1985). The Rise and Decline of Micronationalism in Mainland France. *Political Studies*, 33(1), 1–18. DOI: 10.1111/j.1467-9248.1985.tb01558.x.
- Keating, M. (1998). *The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Keating, M. (2003). The New Regionalism. W: M. Keating, J. Loughlin, K. Deschouwer (red.), *Culture, Institutions and Economic Development* (s. 6–40). Cheltenham: Edward Elgar
- Keating, M., Loughlin, J. (red.). (1997). *The Political Economy of Regionalism*. London, Portland, OR: Frank Cass.
- Kockel, U. (2002). *Regional Culture and Economic Development*. Explorations in European Ethnology. Ashgate: Aldershot.
- Kocurek, K. (2013). Rozwój regionalny – ujęcie systemowe. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Ekonomia*, 914, 73–82.
- Kudłacz, T. (2010). *Rozwój regionalny w Polsce w świetle wyzwań XXI wieku*. Warszawa: Studia KPZK PAN, t. CXXXI.
- Kukliński, A. (2003). O nowym modelu polityki regionalnej – artykuł dyskusyjny. *Studia Regionalne i Lokalne*, 4(14), 5–14.
- Kwiecień, A. (2020). Rola kultury w rozwoju społeczno-gospodarczym. *Prace Naukowe/Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach. Biznes w kulturze – kultura w biznesie w kontekście koncepcji zrównoważonego rozwoju*, 9–16.
- Larty, J., Jack, S., Lockett, N. (2017). Bulding regions: a resource-based view a policy-led knowledge exchange network. *Regional Studies*, 51(7), 994–1007. DOI: 10.1080/00343404.20181463436
- Łązniewska, E. (2022). *Gospodarka cyfrowa – rozwój regionalny – odporność*. Poznań: Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu.

- Markusen, A. (1987). *Regions: The Economics and Politics of Territory*. Totowa NJ: Rowman and Littlefield.
- Nowakowska, A. (2015). Budowanie inteligentnych specjalizacji – doświadczenia i dylematy polskich regionów. *Studia Prawno-Ekonomiczne*, 97, 325–340.
- Nowakowska, A. (red.). (2009). *Budowanie zdolności innowacyjnych regionów*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Ohmae, K. (1995). *The End of the Nation State. The Rise of the Regional Economies*. New York: The Free Press.
- Olechnicka, A. (2012). *Potencjał nauki a innowacyjność regionów*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Olejniczak, K. (2005). Nowe teorie rozwoju regionalnego w praktyce Unii Europejskiej. W: A. Adamczyk, J. Borkowski (red.), *Regionalizm, polityka regionalna i Fundusze Strukturalne w Unii Europejskiej* (s. 23–48). Warszawa: CEUW.
- Pike, A. (red.). (2011). *Brands and Branding Geographies*. Cheltenham: Elgar.
- Pike, A., Rodriguez-Pose, A., Tomaney, J. (2006). *Local and Regional Development*. London: Routledge.
- Putnam, R.D. (1995). *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, przeł. J. Szacki. Kraków–Warszawa: Wydawnictwo Znak, Fundacja im. S. Batorego.
- Poliński, R. (2020). Rozwój regionalny: główne problemy teorii i praktyki. *Prakseologia i Zarządzanie. Zeszyty Naukowe Towarzystwa Naukowego Prakseologii*, 2, 65–81.
- Sagan, I. (2004). Współczesne studia regionalne – teoria i metodologia, a także praktyka. *Studia Regionalne i Lokalne*, 16(2), 25–39.
- Scott, A.J., Storper, M. (2003). Regions, globalization, development. *Regional Studies*, 37, 579–593.
- Skawiński, F. (2008). *Reprezentacja interesów regionów w Unii Europejskiej*. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.
- Stackelberg, K., Hahne, U. (2011). Teorie rozwoju regionalnego. W: M.S. Szczepański, A. Śliz, R. Geisler, B. Cymbrowski (wybór, wprowadzenie i opracowanie), *Socjologia regionu i społeczności lokalnych. Antologia* (s. 337–422). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Stimson, R., Stough, R.R., Nijkamp, P. (red.). (2011). *Endogenous regional development. Perspectives, Measurement and empirical investigation*. Aldershot: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Storper, M. (1997). *The Regional World, Territorial Development in a Global Economy*. London: The Guilford Press.
- Strzelecki, Z. (red.). (2008). *Gospodarka regionalna i lokalna*. Warszawa: PWN.
- Szczepański, M.S., Thomas, M. (red.). (2004). *Regional Actors and Regional Contexts of Action: The Case of Upper Silesia and Lusatia*. Berlin: Brandenburg-Berlin Institute for social sciences.
- Sztompka, P. (2005). *Socjologia zmian społecznych*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Taylor, D.R.F., Stohr, W.B. (1981). *Development from Above or Below? The Dialectics of Regional Planning in Developing Countries*. New York: John Wiley & Sons.
- Tuziak A., Tuziak B. (red.). (2009). *Regionalny wymiar procesów transformacyjnych. Zróźnicowania i podziały*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

- Tuziak, A. (2019). New regionalism in the perspective of the region's development in the conditions of European integration and globalisation. *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series*, 139, 559–573. DOI: 10.29119/1641-3466.2019.139.44.
- Tuziak, A. (2021). Innovation as a resource for the development of a peripheral region. *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series*, 152, 219–231. DOI: 10.29119/1641-3466.2021.152.17.
- Tuziak, A. (2013). *Innowacyjność w endogenicznym rozwoju regionu peryferyjnego. Studium socjologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Webb, D., Collins, C. (2000). Regional Development Agencies and the 'New Regionalism' in England. *Regional Studies*, 34(9), 857–864.
- Wheeler, S.M. (2002). The new regionalism. Key characteristics of an emerging movement. *APA Journal*, 68(3), 276–278. DOI:10.1080/01944360208976272.
- Wosiek, M. (2012). *Kapitał intelektualny w rozwoju regionów Polski Wschodniej*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Woźniak, M.G. (2014). Polska potrzebuje zintegrowanego rozwoju. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 37(1), 123–141.
- Ziomek, A. (2010). Koncepcja nowego regionalizmu, czyli sposób funkcjonowania władz samorządowych w XXI wieku. *Biblioteka Regionalisty*, 10, 275–286.

Streszczenie

W artykule podjęto zagadnienie rozwoju regionalnego w kontekście paradygmatu określanego mianem nowego regionalizmu. Głównym celem przeprowadzonych analiz było ukazanie istoty i specyfiki koncepcji nowego regionalizmu w odniesieniu do współczesnych procesów rozwojowych w wymiarze regionalnym. W pierwszej części artykułu dokonano – wykorzystując metodę analizy literatury przedmiotu – zwięzłej charakterystyki najważniejszych tendencji i kierunków przemian w zakresie teoretycznych ujęć rozwoju regionalnego. Na tym tle przedstawiono dyskurs nowego regionalizmu, skupiając się na zidentyfikowanych w opracowaniach z zakresu regionalistyki, kwestiach dyskusyjnych o charakterze ideologicznym, naukowym i praktycznym. Następnie ukazano istotę nowego regionalizmu jako paradygmatu rozwojowego współczesnych regionów. W ostatniej części artykułu przywołano główne wątki krytycznej recepcji koncepcji nowego regionalizmu. Przeprowadzone w artykule analizy i charakterystyki skłaniają do wniosku, że paradygmat nowego regionalizmu jest – pomimo pewnych słabości – adekwatną odpowiedzią na współczesne trendy rozwojowe i przemiany globalne. Stwarza szansę przezwyciężenia problemów rozwojowych w każdym regionie, między innymi poprzez wykorzystanie mechanizmów i zasobów samodzielnego, zrównoważonego rozwoju, a w rezultacie na zmniejszenie nierówności i społeczno-ekonomicznych dysproporcji międzyregionalnych.

Słowa kluczowe: rozwój regionalny, region, nowy regionalizm.

Regional development and the paradigm of the new regionalism

Summary

The article deals with the issue of regional development in the context of the paradigm called the new regionalism. The main aim of the analysis was to show the essence and specifics of the

concept of new regionalism in relation to contemporary development processes in the regional dimension. In the first part of the article – using the method of analysis of the literature on the subject – a concise characterisation of the most important trends and directions of changes in the theoretical approaches to regional development was made. On this background, the discourse of the new regionalism was presented, focusing on the discussion issues of ideological, scientific and practical character identified in the studies on regionalism. Then the essence of the new regionalism as a development paradigm for modern regions was presented. In the last part of the article, the main threads of the critical reception of the concept of new regionalism are mentioned. The analysis and characteristics carried out in the article lead to the conclusion that the paradigm of new regionalism is – despite some weaknesses – an adequate response to contemporary development trends and global transformations. It creates a chance to overcome development problems in each region, among others, by using mechanisms and resources of independent, sustainable development and, as a result, reducing inequalities and socio-economic disproportions between regions.

Keywords: regional development, region, new regionalism.

JEL: R11, R19.